

Digitální Lexikon českých výtvarníků

Jozef SUČÍK

Společnost pro současné umění - SCA, Ostrava
sca@sca-art.cz

INFORUM 2005: 11. konference o profesionálních informačních zdrojích
Praha, 24. - 26.5. 2005

Občanské sdružení Společnost pro současné umění – SCA z Ostravy zpracovává od roku 1996 *Lexikon českých výtvarníků narozených ve XX. století* (dále jen Lexikon). Jedná se o nejobsáhlejší digitální archiv faktografických údajů z oblasti současného výtvarného umění v ČR.

V prvních sedmi letech vycházel Lexikon každoročně jako CD-ROM. Od března letošního roku je poslední - 8. vydání distribuováno již pouze v podobě on-line ročních licencí především do univerzitních a vědeckých knihoven v ČR i v zahraničí.

Osmé vydání zahrnuje:

- 7 615 rozpracovaných hesel výtvarníků, včetně 4 170 reprodukcí uměleckých děl
- 1 414 rozpracovaných hesel galerií, ve kterých je zaznamenáno 32 864 výstav

Dále zde najdete informace o výtvarných spolcích, asociacích, sdruženích a skupinách. Podrobně je zpracováno 1720 kolektivních výstav a seznamy absolventů řady ročníků odborných středních a vysokých škol.

V posledních letech byl základní model rozšířen o oblasti:

- signatur – podle znakového řetězce je možno vyhledat autora (81 záznamů)
- animovaného filmu (je zaevidováno 750 krátkometrážních animovaných děl)
- autorů narozených v XIX. století (zpracováno prvních 706 hesel)
- virtuální knihovna odborných článků (přepsáno 759 odborných textů)

Pro 9. vydání, které vyjde koncem roku připravujeme další rozšíření o oblast sbírkových fondů, rejstříky výtvarných časopisů a aukční výsledky.

Lexikon je neustále doplňován, zpřesňován a rozšiřován o další oblasti. Každé nové vydání obsahuje velké množství nových údajů a oprav.

Z historie

První představení Lexikonu zahraničním odborníkům – specialistům na digitální zpracování informací v oblasti kultury, proběhlo na mezinárodní konferenci „Muzea, kulturní dědictví a digitální revoluce“. pořádanou Národní galerií a CMS/Lord Culture Consulting ve spolupráci s Ministerstvem kultury ČR v říjnu 1999 ve Veletržním paláci v Praze. Lexikon tehdy obsahoval 3 700 hesel.

Naše práce udělala velký dojem především na zahraniční účastníky konference. Datový model Lexikonu zakoupila Archives&Museum Informatics, Toronto (tehdy ještě Pittsburgh, www.archimuse.com) pro Asociaci uměleckých knihoven Severní Ameriky a na doporučení Alexe Morissona (www.axisartists.org.uk) poskytla firma Nextra - Telenor Internet kvalitní připojení na internet serveru na internet pro rok 2000 zdarma. V té době to představovalo částku cca 150 tis. Kč. A. Morisson tehdy působil ve vedení britské společnosti Cognitive Application Limited, která vytvořila např. projekty digitálních Mikrogalerií pro Národní galerie v Londýně a ve Washingtonu a měla již s digitalizací v oblasti výtvarného umění téměř dvacetileté zkušenosti.

Necelé dva roky byl Lexikon volně dostupný na internetu. Návštěvnost se pohybovala kolem 400 IP adres denně a patřil mezi nejnavštěvovanější stránky v oblasti kultury. Bohužel, nepodařilo se zajistit dostatečné finanční prostředky k jeho dalšímu provozování a zejména k tvorbě. Lexikon na CD se neprodával, podpora z grantů byla mizivá a Nextra, po změně ředitele, odstoupila od smlouvy. Nezbylo než Lexikon na internetu

omezit. Ponechali jsme pouze zhruba 120 hesel výtvarníků – členů SCA a zaměřili se na vydávání Lexikonu na CD-ROM. Pro zajímavost ještě uvádím, že teprve od března roku 2002 máme k dispozici pevnou internetovou linku.

6. vydání - podstatně doplněné a rozšířené, s novou grafickou úpravou, hlavním členěním v angličtině vyšlo na konci roku 2002 a poprvé se dostalo do zahraničních institucí. Dnes CD-ROM s Lexikonem můžete najít na univerzitách a v galeriích v USA, Německu, Rakousku a Hong Kongu (např. Yale University, National Gallery of Art, Washington, University of Chicago, USA). Lexikon používají pracovníci Českých center v 16 zemích, v tuzemských knihovnách, galeriích, archivech, uměleckých školách i na krajských a městských úřadech. Na Ostravské univerzitě, VŠUP v Praze a Univerzitě Palackého v Olomouci mají Lexikon k dispozici všichni studenti i pedagogové v rámci školního intranetu.

Základní koncepce zpracování dat

Na tvorbě výtvarné encyklopedie či slovníku obvykle pracuje tým odborníků, kteří zpracovávají jednotlivá hesla. Každý připravuje texty pro určitý okruh autorů. Nejčastěji těch, ke kterým má nejbližší - již dříve o nich publikoval a jejich tvorbu sleduje delší dobu.

Druhým způsobem, který se v ČR uplatňuje, je rozesílání dotazníků mezi výtvarníky a sestavení slovníku, na základě jimi uvedených informací.

Základní princip tvorby Lexikonu je od obou metod odlišný. Přirovnat by se dal k dětské skládačce nazývané „puzzle“. Z tištěných materiálů – katalogů, sborníků, seznamů absolventů škol, přehledů výstav v galeriích atp., je do Lexikonu zaneseno maximum informací. Všechno se přitom vzájemně propojuje, čímž je zaručena kontrola (viz následující kapitola). Neustálým doplňováním se Lexikon „zahušťuje“ a tím je možné zrcadlit dění ve výtvarném světě i do nejmenších podrobností. Při takovém způsobu zpracování nemůže uniknout žádný výtvarník, galerie, výtvarná škola, teoretik ...

Náš projekt jsme nazvali „lexikon“ neboť jde o souhrn faktografických údajů. V heslech autorů není uvedeno shrnutí jejich tvorby, zařazení, některé životní osudy atp. O tom se může uživatel dočíst v článku výtvarného publicisty nebo teoretika, jehož text byl již do Lexikonu zahrnut v rámci knihovny.

Vždy uvádíme, že hesla v Lexikonu jsou rozpracovaná. Podle našeho názoru sestavit kompletní a úplné heslo výtvarníka není možné. I po své smrti je umělec prezentován na výstavách, jsou publikovány nové interpretace díla v podobě článků i výpravných monografií, obrazy se objevují na aukcích. Nejen tedy z hlediska faktografického, nemůže být heslo výtvarníka definitivně uzavřeno. Proto ani slovníkové heslo, byť pečlivě zpracované důvěrným znalcem umělce a jeho díla, nelze považovat za úplné a nikdy úplné nebude.

Elektronické zpracování nás v tomto směru neomezuje ani prostorem ani po stránce technické. Nová data jsou zanášena neustále. Od příštího roku počítáme s častější aktualizací než jedenkrát ročně.

Kritériem pro zařazení umělce je doložení výstavní aktivity, případně členství v profesní organizaci. Ještě do roku 2003 bylo podmínkou datum narození po roce 1900, nyní již začleňujeme i autory ze století devatenáctého. Právě u těchto autorů je na co navazovat.

Prokop Toman - autor Nového slovníku československých výtvarných umělců svou práci ukončil v roce 1955. Jedná se o stěžejní encyklopedické dílo, které bylo ve 20. století v tomto oboru vytvořeno. Skupině významnějších umělců se dostalo zpracování dalšího díla třeba i v samostatných publikacích, ale u většiny informace tímto slovníkem končí.

Široce pojatá kritéria výběru nám umožňují zaznamenávat tvorbu umělců již velmi mladých - studentů, čerstvých absolventů odborných škol nebo autorů žijících a tvořících v ústraní mimo centra, na které v tištěných slovnících obvykle již nezbývá místo.

Zajištění důvěryhodnosti dat

Nový údaj je do hesla výtvarníka a zaznamenán pouze v případě, že se zdroj shoduje kromě jména a příjmení také v roce narození, případě lze osobu identifikovat na základě dalších shodných informací. U tištěných podkladů ke kolektivním výstavám jsou běžné rozdíly mezi jmény účastníků uvedenými na pozvánce, v katalogu nebo v recenzi. Systém nám umožňuje na všechny tyto rozdíly upozornit a přehledně zaznamenat. Kontrola údajů je tak v podstatě několikanásobná.

Při tomto způsobu zpracování je důležité aby novou informací bylo „kam“ zapsat. Vnitřní struktura je proto neustále vyvíjena a přizpůsobována takovým způsobem, aby co největší množství informací bylo zaznamenáno a využito ale přitom se údaj v tak velkém objemu dat „neztratil“. Je nezbytné zachovávat vnitřní kontinuitu datové struktury.

Data jsou do Lexikonu přepisována především z tištěných podkladů – katalogů, sborníků atp. V případě, že je údaj potvrzen ze dvou na sobě nezávislých zdrojů (např. katalog výtvarníka a seznam výstav galerie) je propojen (prolinkován) a označen odlišnou barvou (žlutou). Těchto propojených a ověřených údajů je nyní více než 160 tisíc. Pokud se výchozí podklady neshodují je údaj označen červeným blikajícím terčem. Takto je možno nacházet, označovat a posléze opravovat chyby, které se v odborné literatuře opisují často i dlouhá léta. V tomto směru byla ideální situace, kdy byl Lexikon zdarma přístupný na internetu. Denně se nám ozývali uživatelé z celé republiky, upozorňovali na chyby a zasílali opravy. Podařilo se nám tehdy získat vlastně obrovské množství dobrovolných spolupracovníků. Je škoda, že v této době se dostalo projektu Lexikonu minimální podpory.

Někdy se v literatuře objevují různé tvary nebo přepisy jména výtvarníka, např.: Nowak Willi (1886-1977), ale též Nowák nebo Novak a také Vilém a Willy, běžná jsou také dvě a více příjmení u žen, pseudonymy, přezdívky apod. Ve všech těchto případech vyhledávání uživatele navede k stejné osobě, ať zadá do vyhledávače kteroukoli z variant jména.

Díky vzájemnému prolinkování údajů na jednotlivých stránkách uživatel může křížem krážem procházet celým Lexikonem, informace si ověřovat nebo nacházet nové souvislosti. Tato vnitřní síť umožňuje snadnou orientaci ve velkém objemu dat a intuitivní ovládání, pro užívání není zapotřebí žádný zvláštní návod. Stačí číst a klikat myší.

Materiály ke zpracování docházejí běžnou i internetou poštou ve stále větším množství. Jedním ze základních principů je spolupráce a kontakty prakticky se všemi subjekty působícími na poli výtvarného umění v ČR – galeriemi a muzei, vysokými a středními školami, asociacemi, výtvarnými skupinami, spolky, jednotlivými umělci, výtvarnými historiky a teoretiky. Nejedná se o spolupracovníky v pravém slova smyslu, ale bez ochoty a vstřícnosti ze strany představitelů všech těchto skupin není naše práce možná, neboť v podstatě zpracováváme do jednoho místa informace o jejich aktivitách.

Základem Lexikonu je HTML

Původním záměrem bylo provozovat Lexikon na internetu a navíc jsme byli naprosto bez jakýchkoli finančních prostředků. Všechny základní systémové požadavky splňoval programovací jazyk HTML, který je zdarma a funguje jak na internetu tak na CD. Nyní, po letech můžeme prohlásit, že to, co kdysi bylo řešením nezbytným, se ukázalo posléze být i rozumným. Vnitřní strukturu lze podle potřeb a nových skutečností rozvíjet, rozšiřovat a vylepšovat, nikoli bourat a znova stavět na jiných základech. Systém nekolabuje ani pod nápoem stále narůstajícího objemu dat a množství výjimek. Jednou byla změněna grafická podoba stránek.

Na rozdíl od této zkušenosti je praxe s tvorbou databází poněkud odlišná: nejprve se připravuje struktura databáze. Toto období se obvykle protáhne neboť vyvstávají nové a nové skutečnosti, které je třeba v systému zohlednit. Jednoho dne pak zjistíte, že výsledek

snažení je zastaralý. Rychlý vývoj IT se dostal zase někam jinam a k tomu hlavnímu – k plnění a využívání dat z databáze - jste se ještě nedostali. A jste zase tam, kde jste byli, data v počítači stále nejsou. Nemluvě o penězích za software a programátory.

Podstatným výsledkem využití HTML kódu je také jednoduchá manipulace pro uživatele. CD-ROM nevyžadoval žádný speciální software, (Windows 95, Explorer 5.0 a vyšší), bylo možné jej provozovat i v operačním systému Linux a Mac OS. Po vložení do CD-ROM mechaniky se načetl sám. Stejně technicky nenáročný je pro uživatele i přístup do Lexikonu on-line.

Na podzim roku 2004 jsme navázali spolupráci s pracovníky z Getty Research Institute z Los Angeles kteří zpracovávají největší celosvětový registr výtvarných umělců ULAN (The Union List of Artist Names). Budeme se podílet na jeho doplnění o jména českých autorů. ULAN je zpracováván ve formátu XML a pro tyto potřeby nebude problém data transportovat. Důležité je, že je máme k dispozici.

Při práci s Lexikonem narazíte na dva způsoby vyhledávání – abecední seznamy položek nebo okno, do kterého stačí vepsat nejméně tři znaky a systém vygeneruje příslušnou nabídku. Využili jsme vyhledávací software Atrise Everyfind, www.atrise.com. Je to jeden z mála programů, který jsme zakoupili. Většinou využíváme open source řešení.

V letošním roce, kdy už je Lexikon distribuován on-line jsme začali některé nově vznikající oblasti zpracovávat v databázích MySQL a PHP. Jedná se však vždy o takovou oblast, kterou lze přesně a jasně definovat – např. sbírkové fondy, rejstříky časopisů, rejstříky nositelů různých ocenění.

Digitální knihovna a mediatéka

V posledních letech do Lexikonu zahrnujeme plné texty odborných recenzí a kritik. Texty jsou opět podrobně zpracovány do vnitřní struktury, tzn. že jména výtvarníků, které se v textu objeví jsou opět prolinkovány na jejich vlastní stránky.

Autoři textů tuto spolupráci vítají neboť jejich starým, dříve publikovaným statím se dostává dalšího využití a zvyšuje se pravděpodobnost, že po jejich článku či recenzi sáhnou uživatelé častěji, než když jsou uloženy v tradiční knihovně či archivu.

Není zvykem ve výtvarných encyklopediích a slovnících uvádět natočené filmové, televizní dokumenty nebo rozhlasové rozhovory. Přitom pro studenty a zájemce o výtvarné umění to jsou velice atraktivní a často i inspirativní informační zdroje. Digitální archiv, jakým je Lexikon má právě v tomto směru velké možnosti k rozvoji do budoucna. Již nyní je velkým obohacením a zpestřením, jinak záměrně strohých stránek, fotodokumentace z výstav. Do osmého vydání bylo zpracováno 1 500 fotografií, které dokumentují atmosféru nejen výstav, ale i doby.

Financování projektu

V posledních třech letech se rozpočet SCA pohyboval kolem 150 tis. Kč, z toho vždy 50 tis. Kč bylo z grantů. (MK ČR, KÚ Moravskoslezského kraje, Statutární město Ostrava a Nadace Český fond umění). Prodej Lexikonu se pohyboval pod hranicí 100 tis. Kč. V rámci členství v SCA nabízíme výtvarníkům zveřejnění hesla na internetu. Nyní na našich stránkách www.sca-art.cz je takto zpřístupněno více než dvě stovky profilů výtvarníků a patnácti galerií. V roce 2003 jsme byli dokonce nuceni vyhlásit veřejnou sbírku na záchranu tohoto projektu. Na Lexikonu pracují tři dobrovolníci a svou základní vojenskou službu si nad přepis textů odseděli dva civilkáři. Je velmi obtížné zajistit finanční podporu ze strany soukromého sektoru. V posledních třech letech se nám nepodařilo najít v tomto směru žádného partnera. Jedná se o dlouholetou mravenčí práci, která není mediálně příliš atraktivní.

Během roku je nárůst nových údajů a oprav znatelný na první pohled. Uvědomili jsme si, že starší vydání na CD-ROMech v knihovnách nejsou naší nejlepší vizitkou. Když k tomu přičtete důvody finanční byly to dva základní podněty, které nás přiměly zavést distribuci Lexikonu prostřednictvím prodeje jednoročních on-line licencí a multilicencí. Tento způsob distribuce nám umožňuje také častější aktualizaci než jednou ročně. Prodej licencí bude představovat základní příjem, který umožní, jak doufáme, zajistit kontinuitu projektu. Odběrateli licencí jsou zejména instituce na poskytování informací široké veřejnosti zaměřené - archivy a knihovny – univerzitní, galerijní, muzejní, vědecké i městské.

Pro podobné projekty realizované za účelem digitalizace velkého objemu dat a tím i mimořádně dlouhodobé a prakticky neukončitelné, může být model ročních licencí řešením způsobu financování. Může zajistit základní prostředky nezbytné pro další trvání projektu. Granty mohou pomoci v případě zajištění dílčích nebo speciálních úkolů, hlavní projekt by však na nich nemusel být existenčně závislý. Okamžitým využíváním zpracovaných dat, tak podstatnou část nákladů uhradí v menších platbách sami uživatelé.

Podrobná historie osmiletého projektu, ukázky z hesel výtvarníků a galerií a veškeré další informace jsou zveřejněny na www.sca-art.cz.

Naším cílem je vytvářet důvěryhodný zdroj informací o výtvarném umění v ČR.

Jozef Sučík,
Společnost pro současné umění –SCA
Šalounova 8, 703 00 Ostrava Vítkovice
tel.: 596 614 426
www.sca-art.cz
sca@sca-art.cz